GYURÁCZ FERENC

Egy kirekesztett magyar író: Rákosi Jenő

A régi konzervatív magyar irodalom nagy vagy csak egykor híres-neves alkotóit sorra fölébresztette az elmúlt 20–22 év könyvkiadása. Sokukról kiderült, hogy csupán Csipkerózsika-álmot aludtak, s már-már megismétlik egykori sikerüket. Sőt, akad köztük – elsősorban Wass Albert –, aki a közönség körében legalább, túl is szárnyalja azt.

Rákosi Jenő (1842–1929) írói sorsa azonban halála után több mint 80 évvel, továbbra is a feledés. Neki nincsen tábora, nincsenek vagy nem látszanak a hívei. Őt oly mélyen beledöngölték a közöny és a megvetettség dágványába a „történelmi haladás" ideológusai, hogy néhány, visszhang nélkül maradt fölvetéstől eltekintve, senki meg sem kísérelte az utóbbi két évtizedben sem, nemhogy rehabilitálni, de akár csak a maga összetettségében láttatni életét és művét. Igaz, ehhez ismerni kellene ezt a mintegy hat és fél évtizedet felölelő alkotói pályát. Ismerni legalább annyira, hogy feltáruljanak főbb mozgatórugói, céljai és megvalósulásai, hogy legalább halványan kirajzolódjanak az összkép körvonalai. Egy-egy vetületének ismerői közül megemlíthetjük Tőkéczki Lászlót, aki a magyar konzervatív liberalizmus képviselői között vette számba Rákosit, N. Pál Józsefet, aki az I. világháború alatti Ady–Rákosi-vita első hiteles, kiegyensúlyozott értékelését adta, továbbá Osztovits Ágnest s még másokat is. Tiszteletreméltó az egyik legműveltebb és legelfogulatlanabb magyar író, Fodor András vallomása: *„Megvallom, ifjúkoráról írt összegező vallomásait, többévtizedes előítéletem után ezúttal nagy élvezettel olvastam, megjelenítéseit sallangtalanul pontosnak, nyelvezetét máig elevennek találtam"* – írta az ő és Rákosi életében egyaránt fontos szerepet betöltő kisváros, a somogyi Lengyeltóti honlapján is olvasható írásában.

„Megjelenítései" sallangtalanul pontosak, nyelvezete máig eleven nemcsak a hivatkozott emlékirataiban, a legérdekesebb, legjobb magyar memoárok egyikében *(Emlékezések)*, amelyet 1926-ban, 84 éves korában vetett papírra, hanem a mélyen bent a XIX. században született számos művében is. Köztük a sok tekintetben Jókaira emlékeztető, de racionálisabb észjárás szülte, s éppen nyelvezetét tekintve sokkal inkább a megiramodó századvéghez hajló, polgáriasabb regényben, *A legnagyobb bolond*ban is. E két, letehetetlenül érdekes és izgalmas műve pár hónapja újra napvilágot látott: az író szülőföldjén, Vas megyében működő Magyar Nyugat Könyvkiadó gondozásában bocsátottuk közre, a „Rákosi Jenő válogatott művei" első két köteteként – a jelek szerint elég csekély, szinte elenyésző érdeklődéstől kísérve.

Mi lehet ennek az oka, a könyvterjesztés problémáin és az irodalomolvasás szokásának drámai visszaszorulásán túl? Miért nem képesek áttörni a közöny vagy a gyanakvás falát a nemcsak gazdag tartalmú és időtállón megformált, hanem egyszersmind „olvasmánynak", kulturált szórakozásnak is alkalmas Rákosi-művek? Mi a baj Rákosi Jenővel? Mi *még mindig* a baj Rákosi Jenővel? Az íróval, a politikacsináló újságíróval, újságtulajdonossal, színházigazgatóval, közéleti szereplővel, Trianon után a területi revízió élharcosával, akiről – Sipos Balázs adatai szerint – 1945 előtt csak Budapesten öt utcát és két teret neveztek el. Öt magyar városnak volt díszpolgára, acsádi szülőházán már életében és jelenlétében emléktáblát avattak, nagyszabású ünnepség keretében, amelyen Apponyi Albert méltatta az öreg harcostárs érdemeit. Nagyméretű szobra a Nagykörúton állt a háború végéig. Mi a baj Rákosi Jenővel?

Nevét 24 éves korában kapta szárnyra az országos hírnév, amikor *Aesopus* című romantikus drámáját nagy sikerrel mutatta be a Nemzeti Színház. Ekkor hívta őt magához Kemény Zsigmond báró, s adott neki föladatot és nyújtott anyagi biztonságot a *Pesti Napló* szerkesztőségében. Ettől kezdve haláláig elismert, nagy társadalmi presztízsű és egyre

növekvő befolyású, jómódban élő közéleti szereplő volt. Túl élete kiegyensúlyozott külső körülményein, lelkileg is biztos talajon állt. Azt hiszem, a modern magyar írótól a közvélemény szinte elvárja a mentális labilitást és/vagy a megélhetési nehézségeket, továbbá a fennálló társadalmi rend elleni lázadást is. Az 1896-ban nemességet kapott, majd pár év múlva főrenddé avanzsált Rákosi Jenőnek mindezen attribútumoktól mentesen zajlott hosszú élete. Óhatatlanul is megfogalmazódhat bennünk a szociálpszichológiai gyanú: nem ez az egyik oka elfeledtetésének?

De vannak más okok is. Élnek, érvényben vannak vádak, amelyeket valaha a szellemi élet baloldalán fogalmaztak meg, de ma, amidőn a liberális demokrácia nemzetközi rendszere egyre több tabut érvényesít, ideológiailag egyre türelmetlenebbé válik, a szellemi élet vélt vagy valóságos jobboldala sem nagyon veszi a fáradságot vagy bátorságot ezek vitatására. Ezek a vádak ugyanis nemcsak Rákosi Jenőt bélyegzik meg, hanem egyszersmind olyan magatartást tulajdonítanak neki, amely nemcsak az 1990 előtti, hanem a ma uralkodó ideológiai dogmák szerint is általánosan elítélendőnek számít.

Vállalva a túlzott egyszerűsítés ódiumát, három pontban foglalom itt össze e továbbélő vádakat:

1. A „harmincmillió magyar" állítólagos ábrándképe, amely mintegy jelképezi Rákosi Jenő ósdi sovinizmusát. 2. Az általános, titkos választójog ellenzése. 3. Ady Endre és a *Nyugat* folyóirat irodalmi forradalmának ellenzése, az ellenük való sajtóbeli fellépés.

Mindhárom állítás, vád tényekre épül, de biztos vagyok benne, hogy egyik sem indokolja Rákosi Jenő kirekesztését a magyar szellemi életből.

Miért nem?

Nemcsak azért, mert tehetséges írók ideológiai és politikai alapon való kiiktatása akkor is igazolhatatlan, szellemellenes magatartás, ha azt látjuk, hogy az ún. rendszerváltás után sem hagyott alább ez a szokás. Sőt: egyes körök bátrabban művelhették, mint előtte. (Így lehetett a nem mindig „polkorrekt" nézeteket megfogalmazó kitűnő publicistát csak „volt drámaíróként" emlegetni minden csatornán és fórumon, és korábban nagy sikerrel játszott, értékes drámáit teljes mértékben száműzni a magyar színházakból.)

De azért is óvakodni kellene a nyugat-dunántúli német eredetű szülőktől származó, ám élete és munkássága jelmondatául „A magyarságért" kifejezést választó közférfiú folytatódó kirekesztésétől, mert a fenti vádak alapjául szolgáló tényeket – Rákosi Jenő nézeteit és magatartását – érdemes mai ismereteink és tapasztalataink fényében újraértelmezni (ismét csak három pontban):

1. A XX. század elején a Magyar Királyság népessége több mint 20 millió, ebből a magyarság száma több mint 10 millió volt. A magyarok lélekszáma a kiegyezés óta megkétszereződött, az összlakosságon belüli arányuk pedig az 1830-as évektől az 1910-es évekig eltelt mintegy 80 év alatt majdnem 20%-kal nőtt, pedig néhány, talán így minősíthető intézkedéstől eltekintve általánosságban nem igaz, hogy erőszakos asszimiláció lett volna. (Pl. a nemzetiségi felekezeti iskolákban – s az iskolák elsöprő többsége felekezeti volt – az 1907. évi Apponyi-féle törvényig még csak tantárgyként sem kellett oktatni a magyar nyelvet!) A modernizáció további folyamán, ha az békében folytatódhatott volna, a spontán asszimiláció az élet mobilizálódása miatt nyilvánvalóan még lendületesebben alakul. A magyarság sokáig élen járó természetes szaporodása és az Amerikába vándorlásból egyes nemzetiségekénél viszonylag kisebb részesedése idővel szintén jelentősen növelte volna a Kárpát-medencén belüli számarányát. Semmi képtelenség nincs annak föltételezésében, hogy pár évtized múltán – nem is beszélve a XXI. század elejéről – az ezeréves országban a magyarok aránya minden különösebb asszimilációs politika nélkül elérhette volna a történeti demográfia által Mátyás király korára számított 80–85 %-ot. S ha figyelembe vesszük, hogy a történeti Magyarországgal nagyjából azonos területű mai Lengyelországot közel 40 millió lengyel lakja, akkor máris nyilvánvaló, hogy a 30 milliós magyarság célkitűzése Rákosi részéről

majdhogynem túl szerény helyzetfelmérésen alapult! Tudomásom szerint Rákosi Jenő nem ötéves tervekben gondolkodott, s nem nevezte meg az évet, amire az áhított lélekszámot el kellene érnie népének, de fontosnak tartotta, hogy a magyar politika és közélet minden *törvényes* eszközzel elősegítse e folyamatot. A lélekszámában is dinamikusan fejlődő magyar nemzetet pedig birodalmi aspirációkra is jogosultnak vélte – ez volt a „magyar imperializmus" az adott összefüggésben és a kor viszonyai között korántsem illuzórikus és éppen hogy nem ókonzervatív elképzelése.

(Mellesleg, ha a 30 millió magyar jó száz évvel ezelőtti „ábrándképét" a fentiek alapján reálisnak kell tartanunk, sorsunk mostani tragédiája maga a velünk élő Trianon: még 15 millió magyarról beszélünk, de a népszámlálások már tíz éve is csak 12–13 milliót mutattak ki, s a tendencia gyorsuló ütemben tart a teljes összeomlás felé. Lesznek-e valóban hatékony intézkedések megállítására?)

2. A baloldal által dühödten követelt általános, titkos választójog, ha az I. világháború előtt megvalósul, veszélyeztette volna az ország puszta létét, de minimum anarchiához vezetett volna azáltal, hogy az országot szétszakítani kívánó politikusokat együttesen életveszélyes arányban juttatta volna be az országgyűlésbe. Akkor, amikor Európa nagy részén sem élt még ez a választójog. (Egy példa: az Európa egyik legrégibb demokráciájának tartott Svájc csak 1979-ben vezette be a nők választójogát!) Rákosi Tisza Istvánnal együtt világosan látta, hogy az „általános, titkos" a társadalmi nyugalom megsemmisülését és az ezeréves ország felbomlását eredményezné. A Trianon utáni csonka országban viszont, a revíziós mozgalom élharcosaként, a magyar ügyet a nemzetközi sajtóban elsőként felkaroló Rothermere lorddal való személyes barátsága hatására, 86 éves korában bámulatos rugalmasságról téve tanúbizonyságot, megváltoztatta álláspontját, és 1928 nyarán az általános titkos választójog bevezetését szorgalmazta azért, hogy a nyugati demokratikus hatalmak rokonszenvét megnyerhessük a méltányos területi felülvizsgálat érdekében.

3. Ady, Babits, Kosztolányi nagy tehetségét Rákosi elismerte, az *Emlékezések*ben Adyt egyenesen Petőfi mellé állította. Kosztolányival jó személyes kapcsolatban is volt. Kárhoztatta azonban a *Nyugat* vezércikkekben is megjelenő (mai szóval: balliberális) politikai álláspontját, s a főként Ady műveiben és életmódjában kétségtelenül megfigyelhető szélsőséges individualizmust, gőgöt és a szerelmi erkölcs romlottságát. De a hozzá gondolkodásban közelebb álló Babitsot is megbírálta, amikor ez pacifista versekkel jelentkezett a háború kellős közepén. Úgy vélte, ha már belekeveredtünk a nem kívánt élet-halál harcba, akkor nem az ellenérzések közrebocsátásának, hanem a győzelem akarásának van itt az ideje. Rákosi ezekben az években teljes következetességgel Tisza István mellett állt lapjával, a *Budapesti Hírlap*pal, és naponta ontott cikkeivel. Érezték, tudták ők is – nemcsak Ady – az országra leselkedő halálos veszedelmet, a „szétszóródás", szétszóratás közelségét, és jókora félreértés és teljes érzéketlenség úgy magyarázni félelmüket, hogy az csak a megrögzött reakciósok hatalomféltése volt.

A három pontban röviden áttekintett témakörökben Rákosi Jenőnek – véleményem szerint – alapvetően igaza volt. Mi több: az azóta eltelt évtizedek és korunk nemzeti hanyatlásának nyomasztó lelki terhe azt a föltételezést is megengedi, hogy minden őt ért vád ellenére netán éppenhogy ő volt a nagy realista… Harmincmillió magyar? Természetesen! Nem szörnyülködni kellett volna, hanem összefogni minden erőt és tudást, és ma meglehetne. „Szellemi" életünk azonban, amely minden ostobaságot, aljasságot és minden magyar-alázást elvisel, sőt támogat, a vámpír-kultusztól a „gender mainstreaming"-en és az ártatlanok megrontásán át a szervezett önvédelem elátkozásáig – ma is inkább a szörnyülködésre hajlik, mert ahhoz nem kell gondolkodni, és jobban kifizetődik. Szégyen – mondanám, ha nem tudnám, hogy ez is egy máglyán elégetett szó. De bárhogy óvatoskodjunk, a romlottság az romlottság, és ez az, ami megágyaz a pusztulásnak.

És Rákosi Jenő máig tartó kirekesztésének is – amely persze nem a legelső az okozott károk rangsorában – kétségkívül ez az oka.

*

A fenti sorok nem a perújrafelvétel szándékával íródtak. Ez bizonyára aránytévesztés volna, hiszen bármekkora is a Rákosi Jenő emlékén esett igazságtalanság, s bármennyire szükséges is az ő újraértékelése, azért ha róla szólunk, elsősorban még ma sem csak róla van szó. Ezért aztán az ő igazságos – bizonyosan nem kizárólag elismerő – értékeléséhez is a szellemi élet mélyreható és átfogó szemléletváltására volna szükség, amelynek a dolgok nevén nevezésén, a radikális igazmondáson kell alapulnia.